

Номінація «Розробка уроку української літератури для 5 — 9 класів НУШ»

Олена Гонтар,

старший учитель української мови та літератури,
Красногорівський опорний заклад загальної
середньої освіти I-III ступенів
Мар'їнської міської військово-цивільної адміністрації
Покровського району Донецької області

Знавець жіночої долі Урок-пошук за поемою Т. Г. Шевченка «Катерина» (9 клас)

УДК 373.5.016:821.09.161.2+18/19+(092)ШЕВЧЕНКО

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.6.351361>

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитятчком малим.
Т. Г. Шевченко

Мета уроку: ознайомити старшокласників із поемою Шевченка «Катерина», в якій порушено проблеми покриток і материнства; розкрити трагізм долі покритки у XIX сторіччі; допомогти осмислити й чуттєво осягнути такі поняття, як дівоча честь, відповідальність за материнство і батьківство, застерегти учнів від повторення аналогічних помилок; виховувати почуття відповідальності за найвище щастя жінки — щастя материнства.

Обладнання: репродукція картини Рафаеля «Сікстинська Мадонна»; репродукція картини Шевченка «Катерина»; схема умовних етапів трагічного шляху Катерини; малюнки дітей до поеми; смайлики.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Вид уроку: урок-пошук.

Завдання, які учні готували заздалегідь:

- прочитати поему Т. Шевченка «Катерина», визначити жанр, тему, ідею твору;
- підготувати повідомлення про картину Рафаеля «Сікстинська мадонна» та картину Т. Г. Шевченка «Катерина».

© Олена Гонтар, 2025

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

Сьогодні у нас незвичайне заняття — урок-пошук. Та спершу посміхніться одне одному, щоб вам було приємно співпрацювати, і постійно пам'ятайте:

Я — учень.

Я — особистість творча.

Я читаю, думаю, розмірковую.

Я хочу дізнатися щось нове.

Я щиро вірю: ми з вами зможемо довести думку про те, що повага, розуміння, підтримка рідних — це крок до перемоги.

Зараз за допомогою смайликів передайте свій емоційний стан. А я бажаю всім успіху і хочу, щоб ваш настрій, ваші проблеми розуміли ті, хто поруч.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя. Жінка-мати в усі віки була оточена ореолом святості. Немає прекраснішого і зворушливішого образу у світовому мистецтві, ніж образ матері з дитиною на руках. Тема жінки-матері — провідна у творчості Тараса Шевченка. Поет і художник Шевченко створив неперевершені образи жінок, матерів, які нас чарують, зворушують, захоплюють. З ніжністю і любов'ю змальовує митець українських дівчат, але найбільшої сили поетичного генія досяг Шевченко у створенні образів жінок-матерів. Конфлікт між призначенням жінки на землі і тяжкою дійсністю, котра нівечить жіночність, материнство, глибоко хвилював Шевченка, завдавав тяжких творчих мук. Поет творить епопею материнського горя, ставить своїх героїнь у виняткові обставини.

Сьогодні на уроці ми вивчатимемо одну з поем Тараса Шевченка. Яку саме, ви зможете визначити, скориставшись підказками:

- Написана у Петербурзі в 1838 році під час навчання Т. Шевченка в Академії мистецтв.

Конкурс для вчителів «Література: урок і поза уроком»

- Названа за ім'ям сестри поета.
 - Жанрові характеристики: соціально-побутова (за тематикою) і ліро-епічна (за способом художнього зображення).
- Так, це поема «Катерина».

III. Повідомлення теми, цілевизначення.

На сьогоднішньому уроці ми почнемо знайомство з відомою поемою Тараса Шевченка «Катерина». Ми з вами ще раз перегорнемо нетлінні сторінки поеми і спробуємо зрозуміти, що ж привело молоду матір до самотності, а її дитя — до злиденної долі поводири старця-кобзаря. Розглянемо образ Катерини у взаєминах з іншими людьми, які так чи інакше вплинули на її долю.

Епіграфом уроку є слова Тараса Шевченка. Наприкінці уроку ми ще раз звернемося до цих слів, і ви поясните їх доцільність щодо змісту уроку.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчально-го матеріалу.

1. Метод «Мікрофон».

— Як ви думаєте, що підштовхнуло поета до написання поеми «Катерина»?

— Яке враження на вас справила поема?

2. Ознайомлення з художніми полотнами митців.

Як же осмислюється мотив материнства у творчості геніальних митців Санті Рафаеля і Тараса Шевченка? Запрошую вас до віртуальної картинної галереї.

Вашу увагу привернули дві картини: «Сикстинська Мадонна» Рафаеля та «Катерина» Шевченка.

Сьогодні ви маєте чудову нагоду не тільки побачити репродукції цих картин, а й почути розповіді екскурсоводів галереї, ваших однокласників, які мали випереджувальне домашнє завдання.

1 екскурсовод.

Придивімося до картини італійського художника Рафаеля «Сикстинська Мадонна». Ніби щойно відкрилась завіса, і до людей з небес вільно й урочисто сходить юна, проста, босонога Мадонна — Божа Матір, яка несе на руках свого сина. І святий Сикст, і свята Варвара, які зустріли Мадонну, захоплені нею. Мадонна несе свого сина людям, відірвавши його від себе. Але, звичайно, зв'язок між матір'ю і сином збережеться. Син завжди пам'ятатиме про матір, яка дала йому життя, а вона з тривогою стежитиме за сином, постійно хвилюючись, як він почувається там, серед людей, чи достойно живе, чи творить добро так, як учила.

У відкритому, трохи здивованому погляді Мадонни відбилася ціла гама почуттів: і любов до сина, і тривога за його майбутнє, й готовність усе зрозуміти та простити. Ця тривога згущується і в тінях на вбранні Богоматері, і в тінях на хмарах, що її тримають, і в якомусь дуже похмурому погляді ангелів.

Нічим їй не зарадять ні уклінно покірний Сикст, ні свята великомучениця Варвара. Син Мадонни дивиться на світ з докором і тривогою, ніби передчуває, що йому доведеться непросто. Тому такий сумний і недитячий його погляд.

2 екскурсовод.

Зверніть, будь ласка, погляд на картину Шевченка «Катерина», написану в 1838 році, на якій зображено епізод розлуки дівчини з її коханим. Це не ілюстрація до поеми, а самостійний твір. Знеславлена, зажурена повертається Катерина в село після прощання з офіцером-спокусником. Цього епізоду в поемі немає. За допомогою кольорів автор вдало передає своє ставлення: героїня на світлому фоні, в її одязі домінує білий колір. Постає дівчини освітлена яскравим сонцем. На обличчі юної Катерини — вираз глибокої образи, сорому і водночас покірності. Офіцер же зображений на темному і в темних тонах. Злодійкувато оглядаючись, він пришпорює коня, щоб швидше втекти. Уже ніколи не повернеться панич-офіцер до Катерини, не матиме майбутня дитина батька. Катрю чекає тяжка доля згнєбленої покритки. Усе життя носитиме вона тяжких хрест дівочого, «гріхопадіння».

Глибокий смуток на обличчі Катерини та зневажлива посмішка на вустах зрадника виразно контрастують і зайвий раз підкреслюють атмосферу напруженості. Невипадковим є і образ селянина-ложкаря, який стає свідком останнього побачення й, очевидно, останньої прикрої розмови колишньої закоханої пари. Селянин дивиться в сторону Катерини, він розуміє горе дівчини, співчуває скривдженій. А перед Катрею, на землі, лежить невелика відламана гілка, символізуючи скалічене молоде життя.

— Хто ж винен у цій трагедії і чому таке трапилося з Катериною?

Не одне покоління задумувалося над цим питанням. Катерині співчували, її звинувачували, виправдовували, шукаючи причину нещастя в людях, які її оточували, в суспільстві, в характері самої героїні. Ми з вами також будемо шукати відповідь на це запитання.

3. Заслуховування повідомлень (виступ заздалегідь підготовлених учнів).

а) Проблема покритки у світовій літературній скарбниці.

б) Реакція на позашлюбну дитину в нашому суспільстві.

4. Актуалізація опорних знань.

Бесіда:

— Що ж нам відомо про Катерину? Що ви можете про неї сказати?

— Кого мав на увазі Шевченко під словом «москалі» у перших рядках поеми?

— Чому поет так мало розповідає про історію стосунків Катерини й офіцера?

• Інсценізація (сцена вигнання дівчини з батьківського дому).

— Прокоментуйте сцену вигнання Катерини батьками. Хто приймає рішення? Чому?

— Як ви гадаєте, на чісму боці автор?

— Як ви оцінюєте поведінку Катерини? Вона мусить бути виправданою чи покараною?

— Чому Катерина принижує себе, благаючи офіцера не відштовхувати її? Чи свідчить це про те, що втратила вона останню гордість?

— Свідомим чи несвідомим, на вашу думку, було рішення Катерини про самогубство? Чи думала вона в цю мить про дитину?

5. Робота в парах.

Схематичне зображення трагічного шляху Катерини

- 1 — інтимні стосунки з москалем, що здавна уособлював іногородця, загарбника, чужинця;
- 2 — позашлюбна вагітність;
- 3 — осуд односельців, що ретельно дотримувалися тисячолітніх моральних традицій;
- 4 — відречення батьків;
- 5 — поневіряння по світу, самотність і безпорадність;
- 6 — загибель останньої надії (Іван її зігнував);
- 7 — трагічна смерть Катерини

Запропонуйте власне рішення щодо розв'язання проблеми героїні. Чи засуджуєте ви жінку, яка покинула свою дитину? Чи мала вона на це право?

6. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Рухаємося далі. Нам залишилося визначити основні проблеми, порушені в поемі «Катерина», та прокоментувати їх.

- Проблема кохання і зради.
- Проблема взаємин батьків і дітей.
- Проблема моральності, гідності.
- Проблема жорстокості й милосердя.
- Проблема добра і зла.
- Проблема сирітства.
- Проблема відповідальності за материнство. Головна проблема поеми.

7. Технологія «Метод Прес».

— Чи можна Т. Г. Шевченка назвати знавцем жіночої долі?

V. Підсумок уроку.

Серед усіх людських чеснот є одна, неперевершена у своєму благородстві: уміння жертвувати собою. Найвища самопожертва — в материнстві, бо мати дарує дитині не тільки безмежну любов, а й всю себе, кожен часточку своєї сердечної теплоти. Катерина не могла жити з ганьбою і гріхом, вона для себе знаходить вихід — покинути цей нікчемний світ. Єдине в чому винна сама Катерина, — це те, що вона залишає сиротою малого Івасика. Великий Кобзар українського народу низько схиляється перед образом жінки-матері. Шевченко бачить у жінці велику духовну красу.

VI. Мотивація оцінок. Рефлексія психологічного стану на уроці.

Урок закінчується. Спробуймо оглянутися і відповісти на запитання: який його результат? Чи досягли ми мети? Чи справдилися ваші очікування щодо уроку? Чи хотілося б вам після закінчення уроку продовжити обговорення проблеми материнства як головної проблеми у поемі Шевченка «Катерина», так і в нашому сучасному житті?

Технологія «Незакінчене речення...»

Після цього уроку я розумію... Поема Т. Шевченка «Катерина» змусила мене задуматися...

VII. Домашнє завдання.

1. Опрацювати статтю. 2. Написати мінівір «Майбутнє Івася». 3. Знайти висловлювання видатних людей про поему.

Рафаель «Сикстинська Мадонна»

Т. Г. Шевченко «Катерина»